

Laik Bir Siyasal Sistemde Dindarca Yaşanabilir mi?

İhsan TORUNOĞLU

Yaz 2007. Köprü Dergisi, 99.sayı

Din devlet ilişkileri yaygın olarak laiklik üzerinden tartışılan bir konudur. Tartışmalar genellikle şu soruları cevaplamaya çalışmaktadır: "Laiklik nedir?" "Bu kavramın Türkiye'deki yaygın algılanışı ile tarihsel orijinine uygun tanımı arasında bir farklılık var mıdır?" "Demokrasi ile laiklik arasındaki gereklik ilişkisi nasıldır?" "Laiklik olmadan demokrasi mümkün müdür?" "Türk devleti laik midir?" Sayılan sorulara "Laik bir siyasal sistemde dindarca yaşanabilir mi?" şeklinde bir soru daha ilave edilebilir.

Laiklik Kavramı ve Türkiye'de Laiklik Olgusu

Laikliğin "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" şeklinde tanımlanmasında siyaset sosyolojisi bakımından bir yanlışlık yoktur. Öte yandan, Türkiye'deki "laikliğin gerçekliği" ile ona alem olarak kullanılan "laiklik kavramı" arasında tevili zor bir farklılık bulunmaktadır. İdeolojik tartışmalar bir kenara bırakılacak olursa, Türk devletinin laik bir sisteme sahip olduğu söylenemez. Çünkü, Türkiye'de din ve devlet ilişkileri birbirinden ayrı değildir. Laikçi iddiaların aksine, Türkiye'de dinin devleti belirlemesinden değil, devletin dini belirlemesinden bahsedilebilir. Devlet istediği zaman, istediği konu ve şekilde dini kendi politikaları için bir araç olarak görmekte ve kullanmaktadır. MEB'den sonra en büyük kadroya sahip olan Diyanet İşleri Başkanlığı bile bu ülkenin laik olmadığına tek başına argümanı sayılabilir. Vicdan işi olan inancın devlet tarafından kontrol edilmesi, yönlendirilmesi, kişinin neye, hangi mezhebe, hangi yaklaşıma inanacağını belirlenmesi laiklikle nasıl tevil edilebilir? Devletten görece özerk ve sivil bir Diyanet teşkilatının gerekli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur.

Diyanetin ihdas edilmesi resmi politikalarla çelişebilecek, sivil toplum içinde kontrolsüz şekilde gelişebilecek yorum ve pratiklerin disiplin altına alınmasına yöneliktir. Böyle bir yönelim "Türkiye'ye özgü şartlar.." gibi gerekçelerle izah edilmeye çalışılıyor. Türkiye'ye özgü şartlar makul karşılanabilir; ama bu yapının ısrarla laik olarak tanımlanması ne mantıklıdır, ne de anlaşılabilir. Resmi ideolojinin çağdaş yorumcularından biri olarak kabul edilen Gündüz Aktan, Türk laikliğinin "Maturidi-Hanefi" içeriğinin bulunduğunu, din ile ilgili ortaya çıkan karşıt hassasiyetlerin "Selefi İslam"a karşı geliştiğini ve toptan din karşıtlığının Atatürk Laikliği ile değil sonraki laiklik ile ilgili olduğunu savunmaktadır. İçeriğinin pozitivist ve materyalist ideolojilerce doldurulduğu Atatürk sonrası din karşıt laikliğin altının kuşkusuz kalın çizgilerle çizilmesi gerekir.

İlk dönem laiklik anlayışında, işlevsel bakımdan, oligarşik merkezin çizdiği doğrultuda olması ve tek ulus-tek vatan şuurunu desteklemesi şartıyla din reddedilmiyor. Hutbelerde vatana, millete, orduya dua ettirilmesi, vatan ve millet uğruna ölmenin şehitlikle irtibatlandırılması bu laiklik yaklaşımı için yanlış değildir. Laik bir ülkede tek tek bireylerin dini motivasyon ile kendilerini feda etmeleri laiklikle çelişmemekle birlikte, resmi politika ve söylemin vatan ve millet için ölmeyi dini naslara dayandırması laiklikle çelişmektedir. Aktan'ın belirttiği, dindarların da pek hoşlandığı, bu laiklik anlayışında din, milliyetçi ve devletçi ideolojinin pekiştirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır.

Din kültürü derslerinde dinin kültüründen öte Sünni-Maturidi itikat ve pratiğin öğretilmesi de laikliğe aykırıdır. Dini bilgi ve pratikleri herkesin kendi çocuğuna öğretilmesini istemesinin demokratik olduğuna kuşku bulunmamaktadır. Fakat, başka inanç ve mezhepten olanların, hatta dinsiz olanların çocuklarına belirlenen din ve mezhebin öğretilmesi laiklikle çelişen bir durumdur.

Dindar çevrelerin Diyanet İşleri'ni sorguladıkları pek söylenemez. Nitekim, demokrasi, inanç ve ibadet özgürlüklerini söylemlerini söylemlerini bu hassasiyet üzerinden oy alan iktidar partisi Diyanet'i sorgulamak yerine, onun kadrosuna 5 bin kadronun daha ilave edilmesini gündeme getirmiştir. Dindar çevreler de, toplumun diğer kesimlerinden farksız bir şekilde, niteliğine bakmaksızın devlet-i aliyeye intisap etmeyi, ama hepsinden önemlisi hazineden geçinmeyi böyle soyut, karın doyurmayan boş laflara her zaman tercih etmektedir.

Laiklik Üzerinden Yapılan Kavganın Analizi

Türkiye'deki laiklik söylemini savunan "oligarşik merkezle" dini söylemlerini "çevre" arasındaki kavga büyük ölçüde din ve inanç özgürlüğü ile ilgili değildir. Kavganın temelinde kamusal alan üzerindeki iktidar mücadeleleri ve dolayısıyla -maddi ve manevi- rant bölüşümü yatmaktadır. Bu kavga ekonomik gelişme, eğitimin artması, ulaşım ve iletişimin yaygınlaşması, köyden kente göç, küreselleşme, çok kültürlülük, post-modernizm gibi etkilerle su yüzüne çıkmaktadır. 1970'lerde dünyada, 1980'lerde Türkiye'de başlayan bu değişim sürecinde ortaya çıkan yeni orta sınıflar eskilerle paylaşma mücadelesi vermektedir. Paylaşma mücadeleleri bazen para, kredi ve girişim imkanları gibi maddi değerler etrafında iken, bazen makam-mevki, cadde, sokak, kürsü, medya gibi kamusal alanlar etrafında cereyan etmektedir.

Rant paylaşımının sorumluluklara koşut bir şekilde, adil ve objektif kriterlere göre yapılma talebinin hicap edilecek bir yanı yoktur. Ne var ki, bütün bu çıkar çatışmaları her hangi bir şekilde din ve onun simgeleri üzerinden yapılmaktadır. Herhalde, bir kavgada ideolojik argümanlara sarılmak daha kolay ve etkili olmaktadır. Bürokratik İktidar (veya Oligarşik Merkez) gittikçe azalan rantın bölüşümünde hasislik göstermektedir de, çevreden gelen yeni muhafazakar orta sınıflar salt idealleri uğruna mı kavga vermektedir?

Dünya ile dinin karşı karşıya geldiği durumlarda bir işaretle binlerce başörtüsü çıkartılıyorsa, bu Şarklılığın bütün vebali zavallı kız çocuklarına yükleniyorsa bunu romantizmle açıklamak güçtür. İdealleri için yaşayan, değerleri için var olanların inanç ve değerlerine gelecek bir tecavüz aynı zamanda kişiliklerine gelmiş olacağı için ölümü göze alacak kadar sivil itaatsizliğe, kötülüğe göğüs germeye ya da akıl ve psikolojilerin bozulmasına yol açmalıydı. Kahrından ölenlere, çaresizlikten akıl sağlıklarını bir ölçüde kaybedenlere rastlanmakla birlikte diğerlerinin pek de gündelik hayatlarında bir farklılık olduğu gözlenmiyor.

Şikayetlenme ve münakaşalar ise ranttan, makam ve mevkiden uzaklaştırılmak veya uzaklaştırılma tehdidi altında bulunmaktan kaynaklanıyor gibidir. Çünkü sesleri duyulanlar zulüm ve kötülüğe maruz kalanlardan daha çok kendilerini böyle bir tehdit altında görenlerdir. Zaten, "başörtüsü konusu toplumun %1,5'ni ilgilendirmektedir" diye söylenmiyor mu? Özeleştirisi sınırlarını zorlayan bu değerlendirme, birinci derecede başörtülü kızları değil, daha çok onları belirleyen konumdaki büyükleri, kanaat önderlerini ve bütün dindar kitleyi kapsamaktadır. Kim bilir, dindar çevrenin önde gelenleri, aksakallılar, dindar kızların evde oturmaları gerekirken aksini yapmalarının tokadını yediklerini düşünüyorlardır (!). Ya da sorunu şefkat ve zecir tokatları ile açıklıyorlardır (!). Böyle yüksek perdeden hakikatler, tek tek ağaçlara takılıp ormanı göremeyen liberal, bireyci, sosyal demokrat başıbozuğun akıl erdiremeyeceği muhkem meseleler olmalıdır (!).

Laiklik ve Dindarlık

Tarihsel gerçekliğine bağlı tanımına uygun laiklik, ister devletten ister dini baskı gruplarından, kimden gelirse gelsin, bireyin ihtiyar ve iradesine ket vuran her uhrevi ve dünyevi otoriteyi reddeder. Laiklik temelde bireyleşmeyi ideolojileştiren bir düşüncenin

parçalarıdır. Bu anlamda -laik- devlet bireyin ayrılmaz parçası olan inanç ve düşünce özgürlüklerinin yılmaz bekçisidir. Yoksa, onları çeşitli dogmalara inanmaya, bu inancın gereklerini yerine getirmeye cebreden eli sopalı bir köy bekçisi değildir. Demokrasi ile laikliğin dönüşümlü gerekliliği bu bağlamla ilgilidir.

Türkiye'ye özgü laiklikten, genel olarak, ne laik merkezin, ne de muhafazakar çevrenin rahatsız olduğunu söylemek pek zordur. Taşradan kente akın eden henüz kentleşmemiş, muhafazakar içerikli kültürünü de peşi sıra getiren yoğun göç hareketleri sorunun birinci nedenidir. Menşei itibariyle taşralı bu kitleler imtiyazlı yerli orta ve orta üstü sınıflarla rantın ve kamusal alanların paylaşımını talep etmektedir. Köylü köyünde, kentli kentinde mutlu bir şekilde (!) yaşarken 1950'den sonra köylüler, Avrupa'da serflik kurumunun yasaklanması sonrasında olduğu gibi, kırlarından kopup kentlere akın ettiler. İkinci büyük akın ise küreselleşme etkilerinin başladığı 1980 sonrası, ama özellikle 1990 sonrasında gerçekleşmiştir. Bir taraftan göç ivmesinin artması, diğer taraftan küreselleşme ve neo-liberalizmin etkisi ile ulus devletin paternal-ulufe (sübvansiyon, kamu kadrolarını genişletmek, bedava kredi gibi yeniden dağıtım) imkanlarının azalması merkez ile çevre arasındaki kavgayı iyice şiddetlendirmektedir.

Statü ve rantın dağıtım tekeli elinde bulunduran oligarşik zümre, çevreden gelenleri ganimetten uzaklaştırma kavgasında, "laiklik" gibi bir meşruiyet zeminine ihtiyaç duymaktadır. Çevreden gelenlerin ise, ganimetten daha fazla pay alma kavgasında, "din" gibi bir meşruiyet metaforuna ihtiyacı bulunmaktadır. Kuşkusuz her sosyolojik kitlenin küçük bir romantik ve/veya samimi bir kesimi bulunur.

İdealizmi (veya samimiyeti) belirlemek adına şöyle bir ölçüt teklif edilebilir: Laik biri, bir bayanın kamusal alanda kendi kişiliği ile var olmasını mümkün kılan türbana karşı çıkmıyor, bireyle ilgili olmak bağlamında türban takmak özgürlüğünü savunabiliyorsa sözlükte tanımlandığına, tarihselliğine uygun bir laiklik örneği sergilemektedir. Çünkü, laik kişi bireyin kendi ihtiyar ve tercihlerinin tasarrufunda ister dini otoriteden, ister laik otoriteden gelsin harici bütün baskıları reddeder. Aynı şekilde, çocuğuna kadro, damadına müdürlük verilene kadar inanç özgürlüğünden dem vurup aslan parçası kesilen, mal ve makama ulaştıktan sonra ise her türlü tevil ve tavizi vermekten çekinmeyen bireyi idealist bir dindar olarak kabul edemeyiz. Çünkü dindarlık, din ile dünyanın eşit şartlarda tercihe konu olduğunda, dini olanı tercih etmek demektir.

Dinin yüzde doksandan fazlası dindarlıktır. Dindarlık ise, bir kimlik olmaktan daha çok, iman, marifet, takva ve güzel ahlaktır. Dindarlığı yaşamak büyük ölçüde her özgür siyasal sistemde bireyin kendi ihtiyar ve tasarrufunda bulunmaktadır. İslam'ın çok küçük bir bölümünü oluşturan muamelat kısmı ise, büyük ölçüde, bireyin kendi ihtiyar dairesi dışında kalmaktadır. Çağdaş dünyada birey dindarlığının önündeki başat engel, Şeriat yasalarının uygulanıp uygulanmaması değil, aksine siyasal sisteme, aileye, okula, camiye, cemaate, sokağa, kahvehaneye, işyerine ve bütün topluma sirayet eden otoriterlik ve totaliterliktir. Şer'i kuralların geçerli olması keyfi, baskıcı ve adaleti kanunla dağıtmayan bir yönetimi zalim ve kötü olmaktan kurtarmayacaktır. Temel hak ve hürriyetlerin, hukukun üstünlüğünün ve adaletin olduğu her yerde "birey dindarlığı" mümkündür. Nitekim, nüfusun yarısından fazlasının inançsız, alkolik ve cinsel bakımdan sapkın olan demokratik Batılı ülkelerde dindarca yaşamak, otoriter faşist toplumlarda yaşamaktan daha kolay olmaktadır.

Laiklik, Laikçilik ve Demokrasi

Laiklik, siyaset biliminde demokrasinin bir şartı olarak öngörülmektedir. Bu kabulde, laikliğin tarihsellik ve yaygın teorik bağlamında algılanmak şartıyla, bir mantıksızlık ve tutarsızlık bulunmamaktadır. Devlet tüzel bir kişiliktir, zatında bir kişiliği yoktur, izafidir, dolayısıyladır ve soyut bir kurgudur. Dini literatürde, devletlerin gittiği cennet ve

cehennemden bahsedilmemektedir. Laiklik, modern devlet olgusuna takılan bir niteliktir. Demokrasi bireyi toplum ve devlete karşı yücelten bir içeriğe sahiptir. Bundan dolayı devleti bireyin varlığını korumakla, onun çeşitli güç odakları tarafından baskı altına alınmasını önlemekle görevli bir bekçi olarak addeder. Yani, devlet ve devletle ilgili her nitelik bir amaç değil, bireyin özgürlük ve mutluluğunu sağlamada bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Demokrasi, bir ülkede vatandaşlık bağı ile bir arada yaşayan toplumun kendi kendisini yönetmesidir. Kendi kendini yönetmenin günümüzdeki yaygın biçimi doğrudan değil temsilciler vasıtasıyla ve çoğunluk esasına dayanır. Bununla birlikte, birey ve azınlığın hak ve özgürlükleri hukukun üstünlüğü ve anayasal teminatlar ile çoğunluğun baskısına karşı muhafaza altına alınmaktadır. Temel hak ve özgürlükler her çağdaş anayasanın değiştirilemez maddelerini oluşturuyor. Türk bürokratik iktidarının savunduğu gibi, demokrasi ne devleti birey ve topluma karşı koruyan bir yapı, ne de karar alma süreçlerini halkın ve meclisin dışında çeşitli baskı odaklarına havale eden bir sistemdir. "Bizim kendimize özgü nedenlerimiz var" gibi argümanlar çeşitli psikolojik tevil yöntemlerinden başka bir şey değildir.

Demokrasinin şartlarından biri olarak kabul edilen laiklikte, felsefi anlamda, kanun ihdas etmede temel referans nas (ve dogma) değil, dünyevi fayda ve maslahattır. Alkol kullanımı veya kamusal alanda müstehcen görünümle ilgili bir yasaklamada nas ve ayetin referans alınması Şeriat anlamına gelecektir. Ancak, asayiş ve ailenin korunması gibi dünyevi maslahatlarla alkol kullanımı ve müstehcen görünümün çeşitli düzeylerde yasaklanması laikliğe aykırı olmayacaktır. Şu kadar ki, alkolün insanlara neşe vermesi, hazmı kolaylaştırması gibi dünyevi maslahat ve gerekçelerle yasağın kaldırılması mümkün olmalıdır. Yani, bir toplumun alkol almayı faydalı gören tutumunun da demokratik olduğu kabul edilmelidir. Öte yandan, ülkemizdeki bazı laikçilerin iddia ettiği gibi, alkol alma konusundaki serbestlik dindar bir bireyin alkol almama konusundaki inanç ve pratiği baskı altına almaz. Azınlık dahi olsa dindarların alkol almama özgürlüğü alkol yanlısı çoğunluk tarafından ortadan kaldırılamaz. Türkiye’de belli ölçüde alkol almanın, kadınların kadınsılıklarını görünür kılmalarının karşı tarafa dayatılması devletin laik olmasıyla değil, bir sosyolojik zümrenin kendi agnostik inanç ve yaşam biçimini devlet gücüyle karşı tarafa empoze edilmesiyle açıklanabilir.

Laikliğin devlet ideolojisi olduğu savı ne laiklikle, ne de demokrasiyle ilgilidir. Bu sav ancak "laikçilik"le açıklanabilir. Laikçilik, laiklik ve demokrasinin ne tarihsel orjinine ne de yaygın teorik bağlamına uygun düşmektedir. Kendilerini milletin üzerinde veya onun vasisi gibi görenler "devlet bizim", "biz devletiz", "bizim hayat tarzımızı yaşamayanlar millet-i mahkume ve ötekilerdir" demek istemektedir. Demokrasi eleştirilebilir; eleştiriliyor da; ama antidemokratik tavırları demokrasi ve yükselen çağdaş insani değerlerle anlamlandırmak pek anlaşılır değildir.

Devletin laik olması ona tabi olan bireylerin imanlarına hanel getirmeyecektir. Kişilerin laikliği, ki buna yaygın olarak sekülerlik denmektedir, ayrı bir konudur. Birey için laiklik din ve dünyaya veya inanç ve inançsızlığa karşı yansız olmayı ifade eder. Sekülerlik, bir bakış açısından, sivil toplumdaki yaşantının akla ve pragmatizme göre dizayn edilmesidir. Seküler bireyin inancı ise, Noel kutlamalarında görüldüğü üzere, belli günlerin profan ve folklorik ritüelleriyle sınırlı kalmaktadır. Laikliğe, bireysel anlamda, "agnostizm" demek yanlış olmayacaktır. Eğer birileri devletin laik olmasını bireylerin laik olmasıyla özdeşleştiriyorlar ise burada "laikçilik" yapılıyor demektir. Laikçilik, laikliğin devleti tanımlayan bir nitelik değil de, devletin ideolojisi ve onun nihai ödevi haline getirilmesidir.

Laikliğin bir amaç haline gelmesi, onun ideolojileşmesidir. İdeolojileştirilen bir felsefi görüş veya akım artık tartışılır olmaktan çıkmış, dogmalaşmıştır. İzm ve dogmalar

insanları düşünmeye değil, inanmaya davet eder. Cemil Meriç' in izmlere "deli gömleği" benzetmesi bu bağlamla ilgili olmalıdır.

Türban ve Kamusal Alan

Yaygın olarak tartışılan diğer bir konu, dini simgeleri kamusal alana taşımının laikliğe aykırılık teşkil ettiği savıdır. Demokrasi, sivil haklar çerçevesinde inanç ve düşünce özgürlüğünü içerdiği gibi onların sözel veya davranışsal (ve dolayısıyla simgesel) olarak ifadesini de muhafaza etmektedir. Bir mesaj yazı, söz ve vücut dilinden herhangi biri, ikisi veya her üçü aracılığı ile ifade edilebilir. İnanç ve düşünce özgürlüğünün ayrılmaz parçası olan ifade özgürlüğü her üç yöntemi de pekala kapsamaktadır. Kamusal alanda türban taşımak inanç ve düşünce özgürlüğü içinde yer alan bir etkinliktir. Özgürlükler, ancak genel ahlak ve asayiş bozmakla sınırlandırılabilir. Oysa, örtünmek toplumda yaygın olarak kabul gören bir davranış biçimidir; yapılan ampirik araştırmalar da bu durumu desteklemektedir.

Demokrasinin laiklikten başka şartları da bulunmaktadır; bunlardan birisi de sivil toplumdur. Kamusal alanın devlet tarafından tanzim edildiği bir yerde sivil toplumdan bahsedilemez; böyle bir siyasal yapıda yaşayanları toplum değil, tebaa veya uyruk olarak tanımlamak gerekir. Bu bakımdan, Türkiye'deki kamusal alanda türbanın yasaklanması laikliğe değil, laikliğe dayanmaktadır.

Kamusal alanda, bireysel özgürlükler mahfuz kalmak şartıyla, dünyevi mülahazalarla yasaklar getirilebilir. Türbanın bir an için bireysel özgürlüklerden biri olmadığını varsayalım. Bu durumda, türbanın yasaklanması halk oylamasıyla mümkün olabilecektir. Nitekim, laikliği en katı uygulayan Fransa'da bu yöntem uygulanarak yalnızca kamuya ait ortaöğretim okullarında türban yasaklanabilmiştir. Kamuya ait olmayan ilk ve ortaöğretimde ve üniversitede böyle bir yasak bulunmamaktadır. Fransa'daki türban yasağı hukukun üstünlüğü ve bireysel hak ve özgürlükler noktasında eleştirilebilir; fakat demokrasinin biçimsel uygulamasına; yani çoğunlukçuluğuna uymadığı söylenemez. Türkiye'de, yapılan kamuoyu yoklamalarına göre türbanın yasaklanması toplumun dörtte üçü tarafından kabul görmemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'deki türban yasağını çoğunluk mantığı ile dahi açıklamak güçtür. Kaldı ki, bireysel özgürlükler çoğunluğun oyları ve isteği ile kaldırılamazlar.

Türban, bütün bu mülahazalara rağmen, dindarlığın en önemli ve biricik göstergesi de değildir. Türban iffetli olmanın bir tezahürüdür. Aslanan kadınsılığın, kadınsı görünürlüğün kapatılmasıdır. Nitekim, bir şekilde türbanla kadınsılık öne çıkarılıp iffetsizliğe kaçmak mümkün olduğu gibi, türbansız ama sade bir giyim ve tutumla iffetli bir tavır sergilenebilir. Dindarca yaşantının diğer simgeleri adeta bu sembole indirildiği için pratik olarak türban örneği üzerinde durmak zorunda kaldık.

Çözüm Hakkında

Türkiye'de devlet iktidarını elinde bulunduran bürokratik iktidar sahibi "oligarşik merkez" ile "çevre" arasında cereyan eden kavgada adil bir barışa varmak için laiklik gibi kavramların açıklığa kavuşturulmasının pek de önemli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü, otoriter siyasal sistemlerde kavramların nasıl tanımlanacağı değil, tanımları yapma yetkisinin kimde olacağı önemlidir. Türkiye'deki bu tarihsel kavganın demokratik hallinde iki temel çözüm önerilebilir.

Birinci çözüm, oligarşik çevrenin kendi rıza ve olgunluğuyla bu kavgayı tek yanlı olarak durdurmasıdır. En sağlıklı, en kolay, en faydalı çözüm olmakla birlikte gerçekleşmesi zor bir ihtimaldir. Çünkü, kimse çıkarından, imtiyazından kolay kolay vazgeçmek istemeyecektir. Yedi ceddine iş imkanından, yurt dışında eğitim burslarından, büyük holdinglere danışmanlık fırsatından, cumhurbaşkanı olma hayalinden, toplumsal

skalanın en üstünde yer almaktan, son sözü söyleme tekelinden kim vazgeçer! Bu durumda ya laiklik, ya da M.G. Kırıkkanat'ın yaptığı gibi çevreden gelenlerin görgüsüzlüğü, karalığı, kılılığı, obezliği, pisliği ve çirkinliği gibi bahaneler edilmektedir. Tabiatıyla, Kırıkkanat türü söylemler kitleden çok destek bulmayacağı için tanımlanması ve yorumlanması kanunlarla sınırlanmış, hakkında konuşanların ağızına biber sürüldüğü "laiklik" metaforu üzerinden bir dil geliştirmek daha akla yakın bulunuyor olmalıdır.

İkinci çözüm ise Prens Sabahattin' in savunduğu adem-i merkezîyetçilik ve serbest piyasacılıktır. Bugünkü deyimle yerelleşme, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasidir. İktisadi faaliyetlerin olabildiğince devletten alınıp özel teşebbüse verildiği, ekonominin bütününde özel teşebbüsün egemen olduğu, maişet ve zenginliğin serbest piyasada bireyin girişimciliğine, azmine, gayret ve çalışkanlığına bırakıldığı bir ülkede ancak sivil - siyasal özgürlükler, hukukun üstünlüğü, sivil toplum, insan hakları gibi hak ve özgürlükler payidar olabilecektir. Özelleştirme, yerel yönetim reformu, devletin küçültülmesi, dışa açılma, Avrupa Birliği gibi Türkiye'yi dünya ile entegre edecek reformlar bunun için çok önemlidir.

Asıl oligarşik statükoyu sarsan, onları rahatsız eden küreselleşme ve AB rüzgarlarıyla ortaya çıkan değişim sürecidir; türban vs. ise işin bahanesidir. Başta, ekonomi olmak üzere bütün alanlardaki reformlar şuurlu bir sivil topluma ve ondan çıkmış güçlü siyasal iktidarlara ihtiyaç göstermektedir.

Türkiye'nin öncelikli probleminin ekonomik yapının liberalleşmesi ve kalkınma sorunu olduğunu savunmakla, bunun ekonomi politikalarıyla halledileceğini savunmak aynı şey değildir. Ekonomik reformların önündeki engel, ekonomik faktörler değil, reforma direnen bürokratik iktidar zümresidir. İktidarı bu zümreden alıp millete vermenin yolu ise siyasal mücadeleden geçmektedir. Eğitimi, devlete memur vermek için değil, küreselleşen dünyadaki oyun kurallarını kavrayıp rol alabilecek cesur, girişimci, demokratik, entelektüel ve bilgili bireylerin yetiştirilmesi için önemsemek gerekir. Dindar-muhafazakar çevre de, baskın kültürün sonradan görmelik olduğu topluma paralel bir şekilde, bilgi ve entelektüelliğin kendisi yerine modernliğin kısırına, tüketimine, sahip olmaya, statüye, diplomaya, markaya, servete, konforculuğa değer vermektedir.

Muhafazakar çevrenin bakışında anakronik psikoloji bulunmaktadır. Sanki, zaman Yavuz ve Kanuni dönemi, devlet Devlet-i Aliye-i Osmaniye, kendileri de Osmanlı'nın millet-i hakimesi... Bu haleti ruhiye ise onları devlet ve onun sahibi olduğu otoriteyle özdeşleşmeye itmektedir. Islahat ve Tanzimat fermanları yayınlanınca Müslümanlar "millet-i mahkume olan gavurlarla hiçbir farkımız kalmadı" diye sokaklara çıkıp ağlaşmışlardır. Artık, ne zaman Yavuz dönemidir, ne devlet Osmanlı devleti, ne de Müslümanlar millet-i hakime.. Hrand Dink' e yapılan su-i kastı yüreği yanarak eleştiremeyenler, PKK ile hiçbir organik ilişkisi olmayan Kürt menşeli vatandaşlarımıza empati geliştiremeyenler, Orhan Pamuk'un düşünce ve yazma hürriyetini kendi hürriyeti gibi savunamayanlar böyle bir atmosferi yansıtmaktadır.

Türkiye'de devletin önce, toplumun sonra, bireyin ise en sonra geldiği bir yapı bulunmaktadır. Ekonominin yüzde yetmişine kamunun hükmettiği bir sistemde kimin, nasıl, hangi dilde, masada mı - diz kırarak mı, kadınlı erkekli mi dua edeceğine devlet bürokrasisinin karar vermesinden daha doğal ne olabilir. Bürokratik iktidarın direncini kırmanın yolu teorik tartışma ve açıklamalardan daha çok ekonominin süratle özelleştirilmesinden, devletin küçültülmesinden ve bu şekilde onların elinden dağıtım imkanlarının alınmasından geçer.

Türkiye'de oligarşik merkezin savunduğu iki laiklik anlayışı bulunmaktadır. Birincisi devlet politikalarının yerleşmesinde dini araç olarak kullanan ilk dönem laikliği, ikincisi ise Comtçu ve Marksist içerikle doldurulmuş din karşıtı ideoloji haline getirilmiş

laikçiliktir. Resmi ideoloji haline getirilerek iktidar topuzuyla sivil topluma empoze edilen laiklik kendi tarihselliğiyle çelişmektedir. Yine, sivil toplum varlığının ayrılmaz bir şartı olan kamusal alanların sivil topluma bırakılmayıp devlet tarafından tanzim edilmesi anti-laik bir uygulama olmaktadır. İnanç ve inançsızlık arasında taraf tutan devlet laik değildir. Oysa, Amerikan Anayasası'nda da belirtildiği üzere, laik devlet ne dinin empoze edilmesini öngörür, ne de özgürce yaşanmasını engeller.

Laiklik, devlet ideolojisi haline getirilmediği müddetçe dinin yüzde doksandan fazlasını yaşamaya engel teşkil etmeyecektir. Temel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün var olması bunun belli başlı şartları olarak öne çıkmaktadır. Küba, Kuzey Kore ve Baas Rejimleri laik oldukları halde, Libya ve S.Arabistan Şeriat'la yönetildikleri halde demokrat değildirler. Hemen hemen bütün gelişmiş Batılı ülkeler hem laik hem de demokrattır. Bu çerçevede mutlaka tercih etmek gerektiğinde yalnızca laik, yalnızca Şeriat'la yönetilen rejimler yerine demokratik laik ülkelerde dindarlığı yaşamının daha kolay olacağı yaygın kabul görececek bir gerçeklik olsa gerektir.

Özet

Din devlet ilişkileri yaygın olarak laiklik üzerinden tartışılan bir konudur. Tartışmalar genellikle şu soruları cevaplamaya çalışmaktadır: "Laiklik nedir?" "Bu kavramın Türkiye'deki yaygın algılanışı ile tarihsel orijinine uygun tanımı arasında bir farklılık var mıdır?" "Demokrasi ile laiklik arasındaki gereklilik ilişkisi nasıldır?" "Laiklik olmadan demokrasi mümkün müdür?" "Türk devleti laik midir?" Bu çalışmada laiklik kavramı ve Türkiye'de laiklik olgusu irdelenirken yukarıda sorulan sorularla birlikte "Laik bir siyasal sistemde dindarca yaşanabilir mi?" sorusunun cevabı aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, dindarlık, demokrasi, oligarşik merkez, kamusal alan, türban

Abstract

The relation between the state and religion is discussed mostly through secularism. The discussions try to answer the following questions: "What is the secularism?" "Is there any difference between the common perception in Turkey and its definition suited to the historical origin?" "What is the necessity relation between the democracy and secularism?" "Is it possible to have democracy without secularism?" "Is the Turkish state a secular state?" This article tries to analyze the concept of laicism and the secularism phenomenon in Turkey through the above mentioned questions. In addition to those questions, an answer for the following question is sought for: "is it possible to live religiously in a secular political system?"

Keywords: Secularism, religiosity, democracy, oligarchical center, public sphere, headscarve

<https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=869>